

Notícies sobre la celebració d'actes de fe a la memorialística valenciana del segle XVI i XVII*

VICENT JOSEP ESCARTÍ
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA / IIFV

Recibido: 8 de septiembre de 2021

Aceptado: 23 de septiembre de 2021

Abstract: Authors such as Jeroni Sòria, Pere Joan Porcar, Joaquim Aierdi and Josep Vicent Ortí - together with the *Llibre de memòries de la ciutat de València* and other similar texts - have left us news about the repressive activity of the Holy Office, often focused on acts of faith (*autos de fe*). Although the richness of this information depends on the character of the author, it is true that the data provided by these fragments are always of great interest. The chronological journey through these annotations is the focus of this work.

Key Words: Spanish Inquisition, *Autos de fe*, Diaries, València, 16th-17th centuries.

Resum: Dietaristes com Jeroni Sòria, Pere Joan Porcar, Joaquim Aierdi i Josep Vicent Ortí -al costat del *Llibre de memòries de la ciutat de València* i d'altres textos semblants- ens han deixat notícies sobre l'activitat repressora del Sant Ofici, centrada, sovint, en els actes de fe. Si bé la riquesa d'aquestes informacions depén del tarannà de l'autor, el ben cert és que, malgrat això, les dades que aporten aquests fragments són sempre de gran interès. El recorregut cronològic per aquestes anotacions constitueix el centre d'aquest treball nostre.

Paraules clau: Inquisició, Actes de fe, dietaris, València, ss. XVI-XVII.

* Aquest treball forma part del projecte PGC2018-097011-B-I00 *Biografías marginales: violencia, sexo, género e identidad. Edición y análisis de las fuentes documentales valencianas de la época foral*, del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades del Gobierno de España; i del projecte AICO2021/099 "Violència de gènere i identitats: edició i estudi de documentació valenciana per a la construcció de biografies marginals II (ss. XVI-XVII)," de la Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital de la Generalitat Valenciana. Així mateix, s'insereix en les línies de treball del Grup d'Investigació UV-INV_GIUV-172483/LLCVSOR de la Universitat de València.

Durant els segles XVI i XVII la Inquisició va conèixer el seu període de major activitat, en la seua obsessió per mantenir la població allunyada d'heretgies i de tot allò que era considerat nociu per a la societat, tal com la concebia una part del catolicisme i, més encara, després del Concili de Trento. Es tractava de mantenir un control ideològic sobre les comunitats humanes que abastava des de la política al sexe, passant, evidentment, per la religió.¹

Aquella presència “policial” i les seues activitats més vistoses —els actes de fe, amb l'ajusticiament dels reus en efigie o en persona— va captar l'interés dels dietaristes i els memorialistes valencians que, als seus textos, ens n'han deixat testimonis més o menys extensos, més o menys detallats, però que, en definitiva, mostren com impactaven aquelles manifestacions del poder inquisitorial en una societat que encara no s'atrevia a qüestionar, per res del món, aquelles actuacions. No cal insistir massa en la riquesa dels escrits memorialístics de cara a reconstruir la vida quotidiana del passat i, en el cas valencià, comptem amb una bona nòmina (Escartí, 2010). Dietaristes com Jeroni Sòria, Pere Joan Porcar, Joaquim Aierdi i Josep Vicent Ortí —al costat del *Llibre de memòries de la ciutat de València* i d'altres textos semblants— ens han deixat notícies sobre l'activitat repressora del Sant Ofici, centrada majoritàriament en els actes de fe. Si bé la riquesa d'aquestes informacions depén sovint del tarannà de l'autor, el ben cert és que, malgrat això, les dades que aporten aquests fragments són sempre de gran interès.

Des dels orígens de la institució —a partir del 1478, quan s'estableix definitivament el model operatiu a Castella—, la literatura memorialística la va percebre com una entitat de la qual calia deixar constància. En un volum tan *oficial* com el *Llibre de memòries de la ciutat de València*, per exemple, l'autor no s'està d'anotar, l'any 1481: “En est any, lo senyor rey don Ferrando e la senyora reyna dona Isabel, sa muller, feren començar la Santa Inquisició en sos regnes e foren presos molts convesos, d'ells cremats y d'ells confiscats los bens y trets a

¹ Sobre la Inquisició valenciana, la bibliografia a l'abast és ben abundosa i per això no ens entretindrem, ara, a donar títols. Si de cas, remarcarem que hi ha informació ben útil en alguns títols ja clàssics, com Ventura (1978) i Haliczzer (1993). Pel que fa a la celebració dels actes de fe, podeu veure, entre d'altres: Maqueda Abreu (1995), Contreras (1996), Moreno (1997), Peña Díaz (2002), Rojas Vila (2003) o Moreno (2012). En premsa aquest article, acaba d'aparèixer una nova monografia sobre el tema, de Toldrà (2021).

penitència” (Escartí & Ribera, 2019: 298).² Això ens indicaria ben a les clares que la Inquisició que existia abans, era vista com una altra cosa, tot i que el mateix llibre també ens n'ofereix dades: per exemple, indica com, per petició reial i de la ciutat de València, una butlla pontifícia del 1422 establia que l'inquisidor del regne havia de residir contínuament al cap i casal (Escartí & Ribera, 2019: 28).

Amb tot, sembla que no serà fins al moment que la Inquisició començarà a desplegar tot un complex aparat representatiu per mostrar el seu poder, quan la institució aconseguirà impactar de manera més contundent els autors de llibres de memòries i dietaris, com veurem tot seguit.

1. Els actes de fe en els dietaris i les memòries del segle XVI

Una de les primeres intervencions de la Inquisició en la vida pública valenciana en l'àmbit polític i religiós i de la qual ens dona una brevíssima descripció el dietarista Jeroni Sòria deu ser, sense dubte, la de l'ajusticiament públic del prior de Sant Agustí, Martí Sanxis, per seguir els ensenyaments de Luter: el 28 de maig de 1528, els inquisidors el varen prendre “perquè creya en les coses de l'eretge anomenat Lutero, qu'està en Alemanya e li escrigueren los bens que tenia. Disapte, dia de sent Martí, lo tragueren ab siri vert e desterrat del regne de València per 4 anys, e henebit de dir missa perquè creya en les coses del Lutero, eretje qu'està en Alemanya” (Sòria, 1960: 124-125). Aquest acte de fe degué ser, fins a un cert punt, una novetat, i captà, també, l'interés del redactor del *Libre de antiquitats* de la seu de València, que anotà com “dijous, a XVIII de maig, hi hagué acte de la inquisició. Cremaren XIII persones entre hòmens y dones, y moltes stàtues y molta gent a penitència” (Martí Mestre, 1994, I: 130). En aquell volum, però, no torna a eixir cap notícia més sobre altres exhibicions del poder del Sant Tribunal.

Ara bé, només unes setmanes més tard, els inquisidors tornaren a actuar i Jeroni Sòria ho recull així: “Divendres, a 26 de juny, 1528, de matí, prengueren los enquisidors a don Leandre de Lloris, joriste e asesor de governador de València, com fos convers de part de mare, de què li cremaren la crema pasada sa mare e dos cosines germanes.” (Sòria, 1960: 125-126). Hi havia hagut, per tant, una crema de conversos, poc temps abans, de la qual ens explica també el fet Sòria

² La importància del fet encara seria recordat en dos textos memorialístics escrits segles després: Josep Agramunt el situa el 1482 (Esponera & Callado, 2004: 99) i també ho fa Pere Joan Porcar (2012: 45).

—tot i que no esmenta la Inquisició com a responsable d'aquelles morts. Potser va preferir passar de puntelletes per l'anotació del fet, atès que l'últim nom que ens aporta, entre la llista dels ajusticiats, és el d'Àngela Massip, que era "tia de Bernat Maçip, mercader, cunyat meu" (Sòria, 1960: 121).

Els judaïtzants eren, clarament, un objectiu preferent per als inquisidors. I així, del 1537 Sòria ens reporta una nova actuació del Sant Ofici, on inclou detalls impagables:

Dilluns de matí, dia de sent Jordi, a 24 de maig 1537, feren cremà Joan Gonsales, inquisidor de València, en què tragueren molts a penitència y a cremar sols hun convers, que a nom [...] Solanes. E quant li ligien la sentència, lo dit Solanes se meté a cridar misericòrdia. E respòs lo inquisidor e dix-li: "¿Qué dices, Solanes?" E lavors lo dit Solanes tornà a cridar misericòrdia. Dix lo inquisidor: "¿Loays y aprovays lo que disen los testimonis?" Dix dit Solanes: "Sí, senyor, y mucho más." Tornà a dir lo inquisidor: "Resebime acte como lo torno a cobrar del braso secular." Y, de fet, lo se'n tornaren ab los altres de les penitències als càrers de la Santa Inquisició (Sòria, 1960: 178).

Salvat aquell reu, *in extremis*, d'una mort segura, Sòria ens transmet, fins i tot, la llengua de l'inquisidor i la que també va usar el reu, per tal d'implorar misericòrdia al seu jutge.

Anteriorment, però, ja ens havia deixat una anotació sobre un altre acte contra els jueus, que s'havia combinat amb la repressió dels luterans i de les "fetilleres." I així, trobem que l'11 de novembre de 1531,

dia de sent Martí, cremaren e tragueren a penitència 40 persones, entre hòmens e dones, e, cremats, 12, de hon y avia moltes fetilleres e molts moriscats e entre-ls altres a mestre Joan Gomis, sermonador, per eretje, perquè avia sermonat moltes eretgies e enebit de sermonar e de prevere, e desterat de València, e dant-li càrser perpètua on los reverents enquisidors volran. E tanbé tragueren a mestre Francés Fabra, metge, a penitència, per sert temps (Sòria, 1960: 148).

I acaba, tot exclamant, amb por —segurament— i amb una certa sensació de resignació: "Nostre Senyor nos guarde l'enteniment per sa infinita misericòrida, de tals eretgies!" (Sòria, 1960: 148).

Uns altres *enemics de la fe* en aquella València del XVI varen ser els moriscos. I ho podem constatar quan, per l'octubre de l'any 1538, ens trobarem una actuació de la Inquisició en què, a més, hi degué

pesar la voluntat exemplaritzant, ja que era una resposta a un atemptat contra el seu poder.

La cosa va ser molt sonada i s'hauria originat pel maig d'aquell any, quan, entre les localitats de Nules i d'Almenara, foren assassinats dos algutzirs de la Inquisició, a mans d'uns moriscos revoltats. Pedro de Miñana, de Saragossa, i Baltasar Torres, de Nules, "portaven pres un tagarí de Saragosa que se n'era fogit de les presons de la Inquisició de Saragosa hi l'alcansaren así, en regne de València, entre Nules y Vilareal, en hun loch que a nom Mascarell, del comte d'Oliva" (Sòria, 1960: 186). L'autor continua el seu relat, dient-nos que

portant-lo pres aquí a València, los hixqueren huns moriscats de dit loch de Mascarell, ço és, un cunyat del pres e hun cosí, ab XV altres moriscats de Mascarell, en un riu sech de la Almenara, ab arcabussos y ballestes, y mataren dits alguasirs de la Inquisició; y los hòmens de peu que anaven ab ells fogiren. De què se'n portaren lo pres dits moriscats (Sòria, 1960: 186).

El dia 26 de maig, el duc de Sogorb —continua informant Sòria— va trametre a València huit moriscos d'aquells que havien participat en l'assassinat del algutzirs inquisitorials i els presoners, i, amb solemnitat, varen ser lliurats a la Inquisició. Uns mesos després, el 15 d'octubre,

feren lo acte lo reverent inquisidor Joan Gonsales, de què tragueren 40 moriscats a penitència y a galeres, y relaxaren sinch al duch de Calàbria, los quals rosegaren y esquarteraren. Y a la hu tallaren la mà dreta y la posaren al costell del Mercat; y los quarters dels altres portaren allà hon mataren los sobredits alguasirs. Y l'endemà hasotaren XVI moriscats ab una moriscada, perquè foren encobridors dels que mataren als alguasirs en lo riu sech [...] (Sòria, 1960: 186-187).

La notícia també va ser recollida amb detall al *Llibre de memòries* de la ciutat de València. I així, trobem que

en lo mes de juny, dit any, vingué un alguacil dels inquisidors de Çaragoza, per pendre un moriscat que estava afermanzat per los inquisidors. Y sabent que estava en lo lloch de Mascarell, lloch de la varonia de Nules, requerí a un alguacil dels inquisidors de València que tenien en la vila de Nul·les; los quals alguacils trobaren al dit moriscat en [el] lloch de Mascarell y-l prengueren per la Inquisició. Portant-lo ferrat als inquisidors de València, los ixqueren parents y amichs del moriscat,

pasada la vila de Nul·les, entre dita vil·la y lo lloch de Chinchés, y a coltellades llevaren lo dit moriscat als alguacils. E tantost morí lo alguacil dels inquisidors de València y après pocs dies se dix que morí de dites coltellades lo altre alguacil.

Sabuda la nova per los inquisidors de València, enviaren alguacils per tota aquella comarca, de llochs, per pendre dits matadors, e li escrigueren a l'exel·lent duch de Sogorb per a què posàs diligència per a pendre dits matadors. E dins pochs dies lo dit duch envià a la Inquisició de València, presos, los dits moriscat y quatre dels matadors. E, fets processos, foren trets al cadafal. Fon donada sentència de ser esquarterats y posats los quarters per los camins reals, com se pot veure per un pilar que fon fet allí hon foren morts los alguacils (Escartí & Ribera, 2019: 359).

Un acte públic de la Inquisició, amb un motiu diferent, i amb el reu tret a la vergonya pública és el que ens refereix Sòria, pel juny del 1539. De fet, en aquest cas es tractava de bigàmia, un delictes també ben perseguit pel poder del Sant Ofici.³ I així, Sòria ens conta com

los reverents inquisidors de València feren acte y traguieren a Gaspar Borell, ciutadà, fill de Viçent Borell, ciutadà —y en ans era velluter y lo dit Viçent Borell avia pochs dies que era mort, y era home de setanta mil ducats—; lo qual Gaspar Borell traguieren al cadafal a la plasa de la seu ab hun siri vert e sens barret, perquè era casat ab dos dones: la huna de Medina del Campo y, après, ací en València, ab una filla de mestre Joan Montagut, quòndam tintorer, de València, de seda (Sòria, 1960: 195).

Si la situació sembla complicada, encara creix en dificultat, quan ens assabentem que “també traguieren a la muller, la que era de Medina del Campo, la qual era así, perquè lo dit Gaspar Borell l’avia condohida que·s casàs ab altre marit, perquè no·l demanàs a ell, y li donà en matrimoni C ducats” (Sòria, 1960: 195). Més encara: el nou marit de la primera dona de Borrell fa l’efecte que també estava assabentat de tot, perquè

al dit Borell y a la dita castellana y al marit segon, a tots tresos los traguieren al cadafal ab huna manera de penitència y als tres junts, costat per costat, ço és: a cada costat sos marits y ella enmig. Y condemnaren al dit Borell en sinch-cents ducats y les desepeses dels tres; e, si no·les

³ Sobre aquell delictes podeu veure Gacto (1991) i, sobre un cas valencià, Llinares (2019).

volgués pagar, que li fosen donats sent asots per València. Y en respecte del matrimoni, quala era la primera, los remeteren a l'ordenari, que és l'oficial (Sòria, 1960: 196).

Empresonat Gaspar Borrell per l'oficial i, després, arrestat a casa, se n'escapà i se n'anà a Roma, des d'on va retornar amb un breu pontifici que li reconeixia com a legítima la seua segona esposa: “y així és huy ab dita segona muller” (Sòria, 1960: 196).

Del 1586 coneixem noves dades sobre l'acte de fe celebrat aquell any, gràcies a la informació continguda de nou al *Llibre de memòries de la ciutat de València*:

A 19 del mes de abril, dit any, en la plaça de la Seu de la present ciutat, se celebrà acte públich de la fee per lo Sanct Offici de la Inquisició de València, en lo qual relaxaren a la justícia seglar sis estàtues y quatre hòmens, entre los quals ne cremaren hun de aquells, viu. Era home de 20 anys, de nació francès. Morí com a lluterà pertinaz. E, penitenciats, molts, per diversos errors, entre los quals penitenciaren un mercader portuguès nomenat Hernan Vázquez, per la lley de Moysés, lo que causà grand admiració en la present ciutat, com per la bondat y gràcia de nostre Senyor havia molts anys que en aquesta ciutat tal horror no se havia vist (Escartí & Ribera, 1919: 433).

El 1588 hi hagué un altre acte de fe que va presenciar Sòria i el va anotar al seu dietari però, malauradament, aquella anotació no ha pervingut fins a nosaltres i tan sols coneixem la rúbrica que va escriure a l'índex: “Acte fet per los senyors enquisidors lo dumenge après del Corpus, a 19 de juny: Y tragueren molts hòmens y dones y cremaren deu estàtues y sinc hòmens per sodomites” (Sòria, 1960: 6).⁴

De pocs anys més tard són unes altres notícies sobre actes de fe que s'inclouen al *Llibre de memòries de la ciutat de València* i que ens permeten seguir avançant en la cronologia. Atent l'autor especialment al protocol —com no podia ser altrament en aquells anys i dins un llibre en què allò que es pretenia, en part, era conservar les actuacions dels poders municipals respecte a altres poders que convivia en la

⁴ L'actuació inquisitorial contra la sodomia i altres delictes sexuals a València ha despertat l'interés d'alguns investigadors, des de fa anys. Entre altres, convé remarcar el treball pioner de Carrasco (1986) i el de González-Raymond (1996), de visió més global. També hi ha aportacions més recents de Mompó (2018; 2020; 2021a i 2021b) i Escartí (2021a i 2021b), sobre alguns casos més concrets i, en el segon cas, sobre la presència de notícies referides a la sodomia en textos memorialístics.

mateixa ciutat—,⁵ aquest consigna com els membres del consell de la ciutat foren convidats a assistir a la representació (Escartí & Ribera, 1919: 439), de la qual ens indica, més avall, com

Dumenge a 15 de setembre, tots los jurats, racional y síndich, acompanyats de Balthasar Senpere y Juan Gómez de la Torre, ciutadans, ajudants de racional, y altres oficials de la cassa de la ciutat, precehint la convocació ordinària feta a 29 de agost propasat, accedint a la casa de la Inquisició per a acompanyar als inquisidors a la plaça de la Seu, hon se havia de celebrar acte públich de la fee. Y essent en aquella, en lo primer aposento del secret trobaren als inquisidors don Pedro Giron y los demás inquisidors, los quals estaven en dit aposento, acompanyats de molts cavallers y varons y altres oficials y familiars del Sant Offici, y encontinent, arrivats que foren los dits jurats, racional y síndich y demás persones que els accompan[y]aven, se alçaren los dits inquisidors per a venir a la plaça de la Seu, a la celebració del dit acte, anant davant de aquells lo fiscal, ab l'estandart de la fee, acompanyat de don Alonso de Borja, a la part dreta, y don Felip Ruiz de Liori, a la part esquerre, e portant los cordons de dit estandart. Y quant foren al peu de la escala de dit pati per a exir, los verguers, que anaven acompanyant a dits jurats, se posaren immediatament davant los jurats en ala, com tostemps ho havien acostumat en semblants y altres acompanyaments. Y estant en asò, lo dit fiscal y cavallers que portaven lo estandart se pararen y no volgueren pasar avant, dient que los verguers pasassen davant dit estandart y que no havien de anar a hon se havien posat, a tot lo qual fon replicat per los jurats, racional y síndich, dient que los verguers havien acostumat anar allí hon anaven; sobre lo qual hi hagué moltes altercacions entre les dites parts que duraren mija ora. Per tot lo qual temps estigueren los dits inquisidors y jurats en los penúltims escalons de la dita escala, sens abaxar, y los verguers, los quals insistien en anar en lo mateix lloch hon havien acostumat, per la qual rahó, y per voler fer coses noves, foren maltractats per alguns familiars, així de obres com de paraules. Y tancades les portes de la Inquisició, y en après aplaçat dit negoci, proseguiren son camí, anant tots temps los verguers en son lloch acostumat, que és immediatament davant los jurats, y per lo camí hi hagué molts grans parlaments y quexes dels jurats, racional y síndich, ab los inquisidors, dient que com se podia sufrir que sent estats

⁵ La corporació municipal valenciana es va esforçar per fixar el protocol, sempre que participava en actes públics. No hem trobat cap regulació, però, en referència als actes de fe, en un volum tan específicament protocol·lari com el *Llibre de les assistències i funcions*, de Joan Baptista de Valda, redactat en plena efervescència barroca. Sí que es conté, per contra, el cerimonial del jurament que prestaven els representants municipals davant la Inquisició (Valda, 1998: 86).

los dits racional y síndich cridats per a acompanyar-los, tractaven tan mal a sos verguers y ministros, que no era cosa que es podia dexar pasar així.

Y aplegats que foren al cadafal, los dits jurats se'n pujaren a son cadafal y, celebrant-se lo dit acte, los dits jurats, racional y síndich, tengut son parlament y consell, determinaren de no tornar a acompanyar a dits inquisidors per lo que se havia seguit, de la qual resolució y parer per los desús dits racional y síndich ne fonch donada al marqués de Aytona, virrey y capità general per sa magestat, lo qual, oyda y entesa la dita embaxada, los dix que "hiziesen lo que quisiessen." Vista la qual resposta, acabat que fon lo dit acte, sense aguardar als dits inquisidors, los dits jurats, racional y síndich y demás persones que els acompanyaven, se'n baxaren del dit cadafal y se n'anaren a la casa de la ciutat, a hon se despullaren les gramalles y cascú se n'anà a sa cassa. Y dita embaxada al virrey se feu per dits racional y síndich, entretant que se celebrava lo dit acte (Escartí & Ribera, 2019: 441-442).

El conflicte protocol·lari, com es veu, va ser allò que centrà l'atenció de l'autor que, just abans d'acabar el seu relat, encara indica com "fas memòria com en lo any 1593 hi hagué altre acte de la fee y los verguers dels senyors jurats anaren en son lloch acostumat, sens haver-hi rèplica ninguna" (Escartí & Ribera, 2019: 442). La importància del protocol anava en augment i la cultura del barroc ho accentuaria més encara.⁶

2. Els actes de fe del XVII: la representació barroca

Amb el canvi de segle, s'introduïren algunes novetats en el món inquisitorial hispànic que afectaren, també, la Inquisició valenciana. Així, segons l'*Autobiografia* de Català de Valleriola,

lo any 1601 los inquisidors feren convocar a tots los familiars cavallers y ciutadans y no als demás, y estant junts en lo secret, nos féu lo inquisidor més antich un llarch raonament dient que en totes les Inquisicions d'Espanya se celebra, ab molta solemnitat per lo tribunal, la festa del gloriós sant Pere Màrtir, inquisidor, y axí que volien introduhir en la present ciutat, y que per a dit efecte avien de anar los inquisidors ab lo estandart de la fe y acompanyats de tots los familiars y oficials del tribunal, seglars, y que lo estandart de la fe y los cordons los avien de portar los familiars més graves, etc. Oyda la dita proposició, y agué diversos parers entre los nobles, cavallers y ls ciutadans, y la major

⁶ El protocol social —la representació del poder, en definitiva— arribava a afectar fins i tot la política municipal, com ja va posar de relleu Guia (1988) i com es pot veure a través d'alguns dels exemples que donem aquí, en relació amb a Inquisició.

part resolué que los señors inquisidors se entrassen en lo archiu de dit secret y que, conforme los parers que avien oÿt, determinassen los que-s paregués. Y, entrats dins, de allí a un rato ixqueren y digueren que-ls avia paregut que lo estandart de la fe lo portàs un noble y lo cordó de la mà dreta un cavaller o generós y lo de la mà esquerra un ciutadà. Y per a dit any 1601 nomenaren per los nobles a don Pedro Vilarrasa y per los cavallers a Melchior Figuerola, señor de Nàquera, y per los ciutadans a Pere Joan Antoni Mateu y que estos lo avien de portar, axí la vespra de sant Pere màrtir a vespres com lo dia, a l'offici que-s celebrà en Predicadors, y axí-s féu.

En après, divendres a 26 de abril, 1602, los señors inquisidors me enviaren a dir que a hora de secret fos en la Inquisició. Arribat allà, me feren entrar en lo secret y me donaren cadira a la mà esquerra del doçel, a on los dits inquisidors tenen ses cadires, y me digué lo inquisidor més antich dels quatre que ara y à com per a la festa de sant Pere màrtir del present mes y any avien nomenat per los nobles a mi, don Bernardo Cathalà y de Valleriola per a que portàs lo estandart de la fe, y per al cordó de la dreta a Pere Gostans de Soler, generós, y per al cordó de la esquerra a Joan Baptiste Matheu, ciutadà síndich de València. Yo u acceptí y los demás també.

Y axí, diumenge, a 28 de abril a les dos tocases, après mig jorn, anàrem a la Inquisició y des de allí yo portí lo estandart de la fe a Predicadors, y acabades vespres lo torní. Y lo endemà, dia del gloriós sant Pere màrtir, de la mateixa manera anàrem a Predicadors a l'offici y sermó y-ns retornàrem ab molt gran acompanyament. Sia a glòria de nostre Señor y del sant, que qui tant defensa la fe y morí per ella confessant-la públicament y escrivint lo credo ab la sanch de les nafres que li feren los eretjes, bé és que lo tribunal del Sant Offici a son rey festeje (Fenollosa, 2019: 271-272).

Aquelles qüestions protocol·làries sembla que foren les úniques que varen interessar suficientment el noble Català de Valleriola, el qual no va deixar cap notícia específica al seu dietari sobre la celebració d'actes de fe.

Ara bé, per cronologia, la darrera notícia que hem aportat provinent del *Llibre de memòries* ja citat enllaça amb altres que ens aporta, poc després, un altre gran memorialista, com és mossén Pere Joan Porcar. I la primera anotació que trobem en el dietari del beneficiat de Sant Martí fa referència al que es va fer el 30 de juny de 1602, on se'ns indica que

cremaren quatre moros, tres estàtues y dos caxes ab osos. Y varen traure a hun notari del Guerau, que-s deya Yvanyes, per fitiller, y una filla de un tender que era guarda del señor virey, dit Pedrolla. Y prop del portal

Real vell, y accabada de llegida la sentència, li llevaren la corroça que portà y lo hàbit, y-s segué en son lloch. Y també una negra, que altres dos voltes l'avien treta, y ab unes corroces molt[s] altres, ab moltes llistes de or fals, fetes garlandes, y molt pintades, per fitillers cascú de les dites persones per sos delictes (Porcar, 2012, I: 114).

Com es veu, la descripció dels reus és detallada i ens dona una idea del tipus de vestimenta que els feien portar, segurament per ridiculitzar-los. Aquell acte de fe, a més, degué d'adquirir un relleu particular, atés que Porcar acaba indicant —nos que “agué— y quatre señors inquisidors, y lo cadafals era un ters mayor de l'ordinari.” Segurament perquè, com ell mateix ens diu, pretenia recobrar una tradició que per algún motiu s'havia vist interrompuda: “dien que havia ya set anys que no y havia agut acte del Sant Offici” (Porcar, 2012, I: 114).

Només dos anys després, però, Porcar torna a deixar constància d'una nova representació de la justícia exercida per la Santa Inquisició:

Diumenge, a 5 de setembre 1604, hagué acte general de la Inquisició. Se advertix que lo señor il·lustríssim marquès de Villamisar, germà del duch de Lerma, virey que era en est temps, estava en la finestra devés Nostra Señora dels Desamparats, a part de dins, ab la señora vireyna, a la mà dreta del virey. Y tenia damunt de la taulada, per reposter, y davall la taulada, posat, un parament de domàs vert, ab caygudes com a doser (Porcar, 2012, I: 144).

Porcar, com podem veure, està atent al protocol dels poderosos, i sobre els ajusticiats només ens diu que “tragueren a l'aguazil Font a penitència y cremaren un fill de la mallorquina de Mislata, cristià nou. Y per fetiller traguereu a Durbà, alguazil” (Porcar, 2012, I: 145).

El diumenge, 7 de gener de 1607 —poc més de dos anys després de l'acte de fe anterior—, el dietarista Porcar ens en torna a referir un altre, que sembla que va ser més llarg de l'habitual perquè “accabaren molt tart.” En aquella ocasió ens explica que “anaven tres inquisidors: Cornet, don Gabriel y Bartolo Sanchis, y lo Figuerola no y anà” i també ens diu com “cremaren un home per reconciliat en la secta de Mahoma” (Porcar, 2012, I: 183) —de qui ja no comenta res més—, però s'entreté de bell nou en qüestions de protocol:

estigué lo señor virey, marquès de Carasena, en lo cadafals, a la finestra primera, posat un dosel. Y sa excel·lència stava a la part de dins de la finestra, a la part del cantó. Y'l señor excelentíssim patriarcha en una

de les quatre cadires que estaven en lo cadafals, a la mà esquer[r]a de l'inquisidor Bartolo Sanchis, y Bartolo Sanchis a la dreta del señor patriarcha, y ls altres dos a la esquerra del patriarcha (Porcar, 2012, I: 183-184).

També anota, de seguida, com l'endemà es va realitzar un altre acte públic on “açotaren als penitents de la Inquisició” (Porcar, 2012, I: 184).

El *Llibre de memòries de la ciutat de València* —ja citat—, encara ens aporta altres dades sobre aquell acte de fe, malgrat que són estrictament referides a qüestions de protocol:

Dumenge a 7 de giner, 1607, a les sis ores del matí los sen[y]ors jurats se ajuntaren en la cassa de la ciutat per a, de allí, anar a acompanyar als inquisidors a la celebració de l'acte de fe, los quals jurats ynviaren hu dels síndichs a la Inquisició, a saber de dits inquisidors si era ya ora de anar. Y aquells respongueren que “bien podían ya sus señorías yr, que ya era ora.” Oyda per dits jurats la resposta, anaren acompanyats de sos oficials fins a la casa de la inquisició y muntaren fins a la instància del secret y allí trobaren tres dels senyors inquisidors, ya dempeus, y, fent moltes y molt grans cortesies, se'n vingueren devés la sala de dita Inquisició y, enaprés, per la volta ordinària, en aquesta forma:

Lo racional, enmich dels dos síndichs, davant lo estandart; lo marqués de Guadalest; lo promotor fiscal ab lo estandart; lo conte de Bunyol; dos verguers ordinaris dels jurats, après de dit fiscal; Juan Pallarés, ciutadà, jurat; inquisidor; Balthasar Miquel, ciutadà, jurat; dos verguers dels jurats; Felip Rebolay, cavaller, jurat; inquisidor; Jaume Sanz Cotanda, ciutadà, jurat; dos verguers dels jurats; Serafi Miquel, cavaller, jurat en cap; inquisidor; Llorens Geroni Asnar, ciutadà, jurat en cap.

Nota que, si hi hagués altre inquisidor, és la costum que lo primer va acompanyat de dos títols o varons, si li hi ha (Escartí & Ribera, 2019: 461-462).

Tot fa pensar que aquelles manifestacions de poder i de fe agradaven als inquisidors perquè, per seguir el ritme, el diumenge, 27 de juliol de 1608, Porcar ens informa que hi hagué un nou “acte públich de la Santa Inquisició en lo monastir de Predicadors, ab gran magestat y cadafals de penitents. Y n'hi havia més de cinquanta-huyt” (Porcar, 2012, I: 200). D'aquella ocasió sabem que “acompanyaren los frares de Predicadors als penitents. Y entre ells y havia una stàtua que dia: *Joan Dionis Gazull, notario de Valencia, reconciliado por la secta de*

Luthero y de Calvino, a 27 de julio, 1608” (Porcar, 2012, I: 200). La vergonya pública que devia de suposar aquell sambenet, a més, se la volia persistent. I així, Porcar, onze anys després anotà: “y en lo año 1619, a 23 de octubre, posaren la dita samarreta en la Seu, damunt la porta dels Apòstols, a part de dins” (Porcar, 2012, I: 200).

Molt més breu va ser Porcar en indicar-nos el següent dels actes de fe, realitzat un any i mig després: “Diumenge, a 4 de dehembre 1609, tingué acte la Sancta Inquisició en Predicadors. Y a l’endemà, que fonch dilluns, tragueren trenta-tres, en ramat, per a açotar” (Porcar, 2012, I: 214). Si al dietarista aquella *funció* religiosa no el va entusiasmar massa —i per això no ens donà més detalls— o si, potser, algun motiu personal el portà a ser tan breu, no ho podrem saber mai.

Varen passar cinc anys més perquè trobem de bell nou una anotació referida al tema que ens ocupa, i ja del 1616. I cal dir, a més, que és una de les més extenses i detallades:

Dijous, a 27 de octubre 1616, vespra de sent Simó y Judes, al matí y hagué acte en la plaça de Sent Llorens de la santíssima Inquisició, ab cadafals arrimat a la paret de dita casa. Y sols varen traure a dos hòmens: lo hu N. Fraus, de Xàbea, y lo altre lo doctor en medicina Jusep Peris, que era gendre de un sastre dit Nofre Sahuc, que estava davant Senta Tecla. Y los dos per sodomites.

Y a les onse hores, llegides les dos sentències, los portaren a la torre del portal dels Serrans, a entregar-los al rey per a cremar-los.

Al doctor Peris li posaren unes mordaces quant li volgueren llegir la sentència, perquè dia oradures y inquietava lo llegir del procés. Y estava assentat ab una cadira gran de cordes, perquè estava sens peus y tullit de membres. Nostre Señor se apiade de la sua ànima, que parexia que no tenia entendiment. Y li donaren un garrot a dit doctor en la Rambla, y yamay estigué en si, ni respongué cosa a propòsit, com a orat. Y al Fraus li donaren primer garrot y après al dit doctor. Y l Fraus morí com a cristià.

Al doctor Jusep Peris lo portà pres N. Ribes, famíliar del Sant Offici de la Universitat de València, que estava en unes conclusions de medicina. Y aguardà dit Ribes que s’acabàs lo acte aquell matí, que fonch dimats, a quinse de juliol, año mil sis-cents tretse. Y abaxant los doctors de les grades, dix-li lo dit Ribes al dit doctor Peris que ls señors inquisidors lo demanaven. Y axí se n’anaren a peu los dos a la Inquisició. Y de llavors ensà estigué hallí pres, que fonch tres anys, tres mesos y dotse dies.

Aprés, diumenge següent, que fonch a 30 de dit mes de octubre, dit año 1616, publicaren un edicte per part del fiscal de la Santa Inquisició,

per a qui sabés béns alguns del dit doctor Jusep Peris los manifestàs. Per ço que tots los dits béns estaven confiscats a la Santa Inquisició, y-s publicà en la throna de Sent Martí (Porcar, 2012, I: 420).

El càstig als sodomites havia de ser exemplar i per això se'ls va dedicar tot un acte de fe específic. Porcar, en una mostra de misericòrdia, exclama “Nostre Señor se apiade de la sua ànima, que parexia que no tenia entendiment!,” davant l'estat de Peris, que devia de ser bastant lamentable. Del de Xàbia, Fraus —a qui segurament no coneixia personalment—, ens aporta menys dades. En qualsevol cas, cal destacar com es mostra atent al protocol —una vegada més— i com no s'oblida de remarcar la part econòmica que comportava l'ajusticiament d'un reu com el doctor Peris.

Cinc anys després, el 1621, hi trobem l'anotació sobre actes de fe més extensa del dietari de Porcar:

Diumenge, a 4 de juliol 1621, y hagué acte públich en la plaça de la Seu de la Santa Inquisició. Y havia tres inquisidors: Salazar de Frias, Roig y Martínez. A estos señors los acompañaren los sis jurats de València [des] de la casa de la Santa Inquisició. Dos, los últims, a l'inquisidor Martínez; los dos segons al inquisidor Roig, y los dos en cap a l'inquisidor Salazar.

En lo cadafals sols y havia tres cadires de repós guarnides de vellut negre, y en la d'enmig estava lo dit inquisidor Salazar, y a la sua mà dreta lo inquisidor Roig, y après lo canonge Bellmont y lo canonge Pèriz, seÿts ab cadires baxes, com a taburets. Y a la esquerra del Salazar, en l'altra cadira, lo inquisidor Martínez, y al seu costat lo degà Frígola. Y a la esquerra del dit Frígola lo canonge de Segorb, Fababuix; seÿts com en taburets.

Y estos quatre señors yamay se han vist estar d'esta manera en los altres actes. Dien que per lo ordinari de València estava lo canonge Bellmont, perquè lo bisbe elet de Leyda, vicari general de València, no assistí en dit cadafals, sinó que subdelegà de dit Bellmont. Y dit bisbe estava en una de les finestres de la obra nova de la Seu. Y les tres cadires estaven posades, juntament ab les altres, davall de un doser gran de carmesí, ab les armes del señor rey.

Lo virey estava aseÿt en una cadira, dins de la finestra del cantó de la casa de l'Archidiano, juntament ab la vireyna. Lo virey es dia don Antonio Pimentel, marquès de Tàvara, y damunt un doser que exia més de cinch pams de la finestra a fora, [que] parexia de vellut negre.

Y vingueren dits señors inquisidors un quart ans de les huyt hores y, casi en continent, lo señor virey, y-l saludaren. Predicà fray Arsís Ribes, provincial de Predicadors.

Y hagué trenta dos o trenta tres penitents. Cremaren a Pedro Bonet, prevere, fill de moro y rector de Nàquera, per haver-se'n pasat ad Alger ab la sua amiga, y allí apostatà. Y a tres altres. Los dos: la hu per sodomita ab un gich y l'altre per una burra, y altre per gran perro moro. Y altres gents, de poch més o menys, per la secta de Mahoma y blasfemos. Y set o huyt dones per fitilleres.

Accabaren lo acte a les sinch hores de la vesprada.

Déu mantenga los señors inquisidors, y·ls conserve. Y esta vegada llevaren los empostats de les finestres de la casa de l'arthiaca Tàpia, lo que altres voltes no feren. Y llevaren los balcons que tenien les dos finestres.

Bé és veritat que altres vegades no·ls y havia. Y a les finestres eo arquets del porche y havia gent que estava mirant lo dit spectacle. Accabaren a les cinch hores de la vesprada y batecharen hallí al moro sclau sodomita. Y lo virey y la vireyna foren padrins, y batechà'l Pons Salvador, rector de Sent Llorens.

Y eren ya prop les huyt hores de la nit quant arribaren al Cremador. Y nomenà's lo dit moro Juan Batiste Felip y ans se dia Xexanta-nona, y era estat criat de Ribes, flaquer eo forner de les Repentides, y lo fadri era criat de aquell.

Y lo señor virey anà al Cremador dins una carroça atapada y los fills en una altra descuberta, a part. Y·ls cadafalsos dels jurats y de la Real Audiència estaven entoldats de dol de vajetes y lo dels señors inquisidors ab cortines de vellut y domàs carmesí.

Vingueren a aquest spectacle casi la mitat de la gent de tot lo reyne, que admirava tanta gent forastera com y havia (Porcar, 2012, I: 612-613).

Com es pot veure clarament, de tot aquell espectacle del poder, quasi que a allò a què menys espai destina Porcar és als reus, tot i que d'alguns ens ofereix algun detall ben interessant. El protocol i la representació social que el poder aprofitava per desplegar en aquells actes ocupen gran part el relat de Porcar, que el qualifica com un "spectacle" que va atraure "gent de tot lo reyne, que admirava tanta gent forastera com y havia," i que va tenir la seua continuïtat l'endemà, "a V de juliol 1621, a les onse hores del matí," quan

açotaren vint-y-sinch hòmens y dones per orde dels dits señors inquisidors. A saber és, set o huyt dones a cavall, sens açotar, y·ls demés hòmens ab açots. Pasaren per Senta Tecla y no per lo carrer de les Avel·lanes, com acostumaven, sinó que anaren dret per les Pujades a Sent Christòfol, darrer de la Mar amunt. Y dien que·ls pasaren per lo Real (Porcar, 2012, I: 613).

Sembla que era un apèndix tradicional de l'*espectacle* que, pel que es pot deduir, no va presenciar directament el nostre dietarista.

D'aquell mateix acte de fe també trobem dades al *Libre de memòries* de la ciutat. De fet, l'autor dedica de nou una entrada a referir la invitació dels inquisidors a presenciar la manifestació de fe, a la qual "fonch respost que, de molt bona gana, la ciutat acudiria en dit dia y continuaria los bons costums de aquella" (Escartí & Ribera, 2019: 478). I tot seguit ens explica, en una detallada anotació, com va anar aquell acte, però tot centrant-se en aspectes organitzatius i en concrecions materials:

Dumenge a 4 de juliol, 1621, a les 6 hores de dematí, tots se ajustaren en la sala de dita ciutat y enviaren un subsíndich a saber dels inquisidors, si era ora de anar; los quals respongueren que sí, que ya era ora, y, oïda dita resposta, los dits jurats, comendatari de racional, síndich y demás officials de la ciutat anaren a la Inquisició y entraren en la estància del secret, a hon estaven los tres senyors inquisidors dempeus y al costat de aquells, a cada costat, quatre cadires a hon se segueren, a la un costat, los tres jurats y Miquel Geroni Pavessi, ciutadà, comendatari de l'ofici de racional, y a l'altre costat los altres tres jurats y Geroni Bayarri, ciutadà, síndich de dita ciutat. Y comensaren a baxar tots los familiars y cavallers que estaven en la sala gran de la Inquisició, acompanyant lo estandart de dita sala; se alçaren los dits inquisidors y jurats y anaren a la plaça de la Seu en esta forma.

Primo, molts cavallers y familiars; lo racional y el síndich; dos verguers; don Francisco Lançol de Romaní, senyor de Gilet portava un cordó; lo promotor fiscal, qui era don Antònio Figueroa, en lo estandart; don Felip Boyl, senyor de Manisses, portava lo altre cordó; dos verguers; lo canonge Martí Bellmont, per lo ordinari de València; dos verguers; Vicent Masquefa, ciutadà, jurat; un inquisidor; Rafel Alcongel, ciutadà, jurat; Victorian Lloqui, cavaller, jurat; un inquisidor; Juan Batiste Alrreus, ciutadà, jurat; Valero Sengermà, cavaller, jurat en cap; lo inquisidor més antich; Dionís Llorens Climent, ciutadà, jurat en cap. Y sia memòria que si haguera altre inquisidor, anara davant, acompanyat de dos títols o varons o cavallers.

Y en aquest orde anaren fins a la plaza de la Seu y, aplegats a la porta del cadafal de la Inquisició, se despediren de dits inquisidors, los quals se'n pujaren a son cadafal. Y també los dits jurats se'n pujaren a son cadafal, lo qual estava fabricat a la part de mà dreta del cadafal dels inquisidors, lo qual tenia 76 palms de llarch y estava entoldat ab los reposters negres de la ciutat que tenen les armes de aquella, que sobre el negre parexien molt bé. Los jurats, comendatari de racional y síndich estigueren en cadires negres y, perquè es diferenciassen en los

assientos los demás oficiales, après de dites nou cadires, continuaven a la llarga dos banchs ab sos respallers cuberts de vayeta negra, en los quals se segueren los demás officials de la cassa de la ciutat. Y reparant aquells en què, en semblants accions, acostumaven a tenir cadires, los fonch respost que en altres occasions les cadires dels senyors jurats són de vellut carmessí y les dels demás officials són de cuyro negre; y axí es diferencien los asientos, però, perquè en esta les cadires dels senyors jurats són de cuyro, per a fer diferència de asientos fonch resolt se seguessen en banchs, com està dit; y en lo plaç o peu de dit cadafal se posaren molts banchs per a moltes persones que allí acudiren. Y també se adverteix que encara que en dits banchs del peu de dit[s] cadafals se segueren alguns dels prohoms del quitament, estaven com a persones particulars, no representant sos officis, perquè en semblant ocassió no tenen lloch los prohòmens del quitament.

Al cap de dit cadafal, a la part que mira a la sala, estava fabricat un aposentet a hon los jurats y demás officials prengueren refresch a migdia. Assistí en dit acte lo senyor marquès de Tàvara, virrey y capità general, en la cassa de l'arcediano Gaspar de Tàpia. Estigueren los juges de la Real Audiència en altre cadafal fabricat a la part esquerra del dels inquisidors, arrimat a la capella de Nostra Senyora dels Desamparats; y, acabat de celebrar lo dit acte, los jurats, en la forma que eren venguts, acompanyaren a dits inquisidors a la Inquisició, acurtant lo camí perquè anaren per la plaça de la Herba, dret a la Inquisició, y muntaren dalt a la primera sala; es despediren y se'n tornaren a la sala de la ciutat (Escartí & Ribera, 2019: 478-479).

Uns mesos després, la maquinària inquisitorial tornava a mostrar el seu poder, i així, el 19 de març —segurament, perquè l'anotació de Porcar no és massa clara— del 1622 hi hagué un altre acte: “Diumenge, a 19 de dit, los señors inquisidors feren en Sant Salvador acte de quatre hòmens, per certs delictes que havien perpetrat y, entre ells, a un fuster de València, per fetiller” (Porcar, 2012, II: 697), a no ser que formàs part aquella dada del mateix acte que poc abans havia anotat el dietarista:

Diumenge, a 1 de maig, dia dels gloriosos apòstols sent Felip y sent Jaume, any 1622, al matí, a les nou hores y hagué acte públich de la Santa Inquisició en la plaça de Sent Llorens. Davant les parets de dita casa varen traure setse penitents, y·ls tres cremaren per sodomites. Y acabaren poch ans de les dos de la vesprada (Porcar, 2012, I: 646).

A més d'aquells tres condemnats per pràctiques homosexuals, Porcar ens explica que

entre·ls setse y havia dos germans botiguers de llens y altres mercaderies, que tenien dos botigues davant la Llonja Nova, de nació francesos, que·s dien lo hu Chaqués Coll y Marco Coll, ab santbenitos, càrcel perpètua y confiscació de béns, dien que per ser de la secta de Lutero (Porcar, 2012, I: 647).

I acaba, tot desitjant que “Déu mantenga la fe cathòlica y Santa Inquisició!” (Porcar, 2012, I: 647). L'endemà, com sembla que era d'habitud, “al matí, açotaren per lo Tribunal de Sant Ofici a set penitents” (Porcar, 2012, I: 647).

L'acte següent que reporta Porcar és ja de tres anys més tard: “diumenge, primer de dehembre 1624, al matí, en la plaça de Sent Llorens, a les parets de la sancta casa de la Inquisició, ab gran cadafal, tingueren acte de la fe. Varen traure tretse penitents, quatre fitilleres, un cremat, per bestial, y altres, açots” (Porcar, 2012, II: 765). Degué ser tan cridaner com els altres, però l'autor no es va entretenir a donar-nos més informació, malgrat el crim de bestialisme que es va punir i que també era molt perseguit per la Inquisició.⁷ Sembla que el seu interès en aquesta ocasió no va ser massa notori.

Ben al contrari del que s'esdevé en el cas següent, del qual trobem que “dilluns, a 27 de octubre 1625, a la vesprada, feren fer crida los señors inquisidors de com tindrien acte públich de la fe diumenge, a 16 de nohembre, en la plaça de la Seu” (Porcar, 2012, II: 799), i, just en la data anunciada, una descripció molt rica de tot l'acte, amb bona cosa de detalls:

Diumenge, a 16 de nohembre 1625, y hagué tribunal públich de la Santa Inquisició en la plaça de la Seu. Assistiren tres señors inquisidors de València y lo il·lustríssim y reverendíssim señor archebisbe, fray Isidoro Aliaga. Y tots los quatre davall de un doser, ab ses cadires de repós. A saber és: lo primer estava seÿt devés la capella de Nostra Señora dels Desemparats, y era lo señor inquisidor Martínez; y al costat de aquell, a la sua mà dreta, lo inquisidor Roig; y a la mà dreta de Roig, lo il·lustríssim señor archebisbe; y a la mà dreta del señor archebisbe, lo señor inquisidor, don Pedro Herrera; y a la dreta del dit señor Herrera, lo canonge Bellmont; y a la esquerra del señor inquisidor Martínez,

⁷ Sobre aquella pràctica sexual hi ha documentació d'arxiu ben abundosa. N'ha rescatat alguns casos Mompó (2019).

estava lo canonge Pellicer; y a la esquerra de dit Pellicer, lo canonge de Sogorb, Fababuix. Y estos tres canonges ab cadires de respal·lé, més baxes que les quatre que estaven davall del doser y fora-l doser.

Y en la finestra de la casa del Archidiano, devés la trona a hon sermonen, estava posat un doser de brocat, a hon assistia lo virrey. Y a la part de dita trona y havia una tribuneta, a hon assistia un señor inquisidor nomenat per a Mallorca. Y a la esquerra de aquell lo official Garcés, que regia la vicaria general per la ausència de don Martín de Funes, vicari general, que era anat a Çaragoça, a la oposició de un canonicat.

Predicà lo provincial de Sent Domingo, dit fray Geroni Mos. Y al predicar estigué molt gran rato agenollat, per la gran consulta que y havia sobre a qui havia de saludar primer: al virrey *eo* als inquisidors.

Y per lo debat que y havia, dien, perquè lo doser del virey exia molt afora de la finestra; altres dien per a qui havia de saludar primer. Tant que lo virrey manà al regent y jutges, que estaven en son cadafals acostumat, a la part de la obra nova de la Seu, que vinguesen a hon ell estava a dar son parer.

La salutació fonch als señors inquisidors. Ab gran humiliació dix: *Bendita y exalsada sea la santa fe cathólica*. Y girà's al virrey, sens humiliació, y dix: *Il·lustríssimo y excel·lentíssimo señor*.

Se ha de advertir lo que yamay se à vist fer en València, que·ls frares de Predicadors yxqueren del monastir de Predicadors en punt de les set hores, en processó, davant, ab un crucifisi gran cubert ab un vel negre. Y·l portava frare Imperial, y davant sis familiars del Sant Offici, ab sis aches blanques encesses, y après tots los frares en processó, fins al prior, dit frare Gómez.

Y anaven moltíssims frares, y anaren a la Inquisició dient en to lo miserere. Y après, de la matexa manera, anaren davant de tots los familiars y penitents fins al cadafals. Y lo christo *eo* crucifisi que portaven lo posaren enfront de la creu que estava de la Inquisició, en lo cadafals dels penitents, y se n'anaren.

Y lo camí per hon yxqueren y anaren a la plasa de la Seu fon diferent de l'acostumat, per los gran fanchs que y havia. Y fonch de la porta de la Inquisició, a mà dreta, giraren per lo carrer que·s va a la placeta dels Crespins, a la plaça de la Herba, a la plaça de la Seu, y hallí pucharen. Y·ls jurats acompanyaren als señors inquisidors, y davant lo seu pendó, y·l posaren a mà dreta dels dits señors, devés la finestra. Y la creu del señor archebisbe davant dit señor.

Y hagué dotse cremats y una stàtua, que eren tretse. Y cosa no vista, que·ls que cremaven per sodomites portaven com una vesta morada y la crosa blanca —poch més de un pam de altària— y per orla com de color de groch, y axí devés los cabells *eo* cap, y la part alta de la copa uberta, ab un rètul que dia: *Per sodomita*.

Y acabat de llegir, y entregats al braç secular, los portaren a la Sala. Y hallí, aquella nit los guardà los soldats del Centenar tota la nit. Y a un fadrinet lo tornaren a la Inquisició en fer-se de nit.

Y·ls frares tornaren a acompanyar als senyors inquisidors per la matexa manera que al matí, y acabaren a les quatre de la vesprada.

Y lo senyor archebisbe no-s despedí del senyor virey.

Y portaren los sodomites de la Sala a la Torre. Y hallí també, dits soldats, los guardaren.

Y feren grans fochs per la plaça y enmig del portal, y estigué ubert tota la nit, de bat en bat; que comprà la ciutat de València una carretada de llenya del comte de Synarques, de la que tenia en la Rambla, que pesava setse arroves.

Y a l'endemà, a les deu hores del matí, los varen traure als onse cremats y una stàtua, en sinch carros *eo* galeres. Y lo fadrí, a les set hores de la nit, lo tornaren a la Inquisició, y diumenge lo cremaren. Y·ls portaren al Cremador y hallí, a miga hora que·ls portaren de la casa de la Santa Inquisició, varen traure en una galera a quatre joves. Y anaven darrere uns familiars a cavall, ab vares de la insígnia de la Santa Inquisició. Y arribaren al Cremador y veren com donaven los garrots als altres y·ls cremaven, y·ls tornaren a la Inquisició.

Y al Cremador estava aguantant lo bogí ab huyt carretades de llenya, que havia pres de la llenya del marquès de Moya. En cada carretada y havia setse quintals, ab un cadafals alt que tenia fet en lo Cremador, ab grandíssim spectacle de gent. La llenya era cent-y-vint huyt quintals, fets a montons alrededor del cadafals, y·ls pegaren foch a les quatre hores tocades, als onse y a la stàtua. Y tots los onse per sodomites, cosa no vista en València, ni oïda.

Déu nos tinga de la sua santa mà y mantinga la Santa Inquisició.

Y a la hu que era moro, hallí en lo cadafals se convertí. Y·l batecharen (Porcar, 2012, II: 801-803).

Aquest acte, com es pot veure, va durar diferents dies. Porcar, més interessat de bell nou en les qüestions del protocol, és més succint en donar-nos dades sobre els ajusticiats, que varen ser tots ells per sodomia —"cosa no vista en València ni oïda," sembla que s'exclama el dietarista—, i on es destaca com, a més, un d'ells, musulmà, abans de morir, es va fer batejar.

La persecució del *crim nefand* continuava. I així, uns mesos després, Porcar ens informa breument que "dimats, a 22 de setembre 1626, a migjorn, lo tribunal de la Santa Inquisició féu cremar, per sodomites, a dos hòmens. Lo hu era un esclau moro, que era del marquès de Moya, y l'altre un català de Tortosa, que fia pintes. Y cascú era per diferent acte ab altre" (Porcar, 2012, II: 851).

De l'últim acte de fe que ens dona dades mossén Porcar, és el del 13 d'agost de 1628, diumenge, quan ens diu que “al matí, tingueren acte públich de la fe los senyors inquisidors y feren fer cadafals davant les finestres de la plaça, y enmig de les dos finestres posaren un dozer, lo que no se ha fet en altres actes.” Més enllà d'aquesta qüestió, el memorialista ens informa que “varen traure setse o dèset penitents y, ab aquells, un cremat, esclau de un llaurador, dos o tres fetillers. Y acabaren entre una y dos, après migjorn.” Interessat de nou en la posició dels poders presents, puntualitza: “Y lo virey, ab sa muller, estigueren en la darrera rexa baixa de la casa del duch de Gandia, a part de dins. Y·ls senyors inquisidors davall lo dozel, en lo cadafals. Y a l'endemà ne açotaren tres per los senyors inquisidors.” (Porcar, 2012, II: 958).

Per una altra banda, els germans Vich, al seu *Dietario*, també donen algunes dades sobre aquest acte de fe, com ara que, entre els condemnats, hi havia

uno que sin saber leer dixo un missa en Buñol, que los que la oÿan fácilmente conocieron la vellaquería. Confesó que havia confesado, allí mismo, y absuelto a una muger; hubo un sodomita esclavo, aunque cristiano, que a la tarde lo quemaron, y dió muestras de arrepentido. Al otro dia, lunes, azotaron al de la missa con otros dos, y a uno sacaron a la vegüenza (Vich, 1921: 125).

Com hem pogut veure, les informacions aportades per Porcar són riques, diverses i més o menys sistemàtiques, tot i les evidents diferències entre les unes i les altres. En qualsevol cas, són les més extenses de què disposem, a l'hora de veure narrats aquells actes de fe que es varen celebrar a València durant els segles XVI i XVII. Per a Porcar, la celebració d'aquelles manifestacions del poder de la Inquisició destinades a donar exemple a la societat, sense cap dubte tenien un relleu especial, i és per això que, fins i tot, les va indexar, per ordre cronològic, arribat a un determinat punt del seu dietari, tot indicant, fins i tot, en quin full es trobaven les notícies que havia recollit ell mateix, convençut, ben probablement, del gran valor *exemplar* que podien tenir aquelles anotacions seues:

*Memòria dels actes que han fet los señors inquisidors, des de lo
año 1602*

— Diumenge, a 30 de juny 1602. [foli 61]

- Diumenge, a 5 de setembre 1604, [foli 85] virey marquès de Vllamisar.
- Diumenge, a 7 de giner 1607, [foli 112] virey marquès de Carasena.
- Diumenge, a 27 de juliol 1608. [foli 123]
- Diumenge, a 6 de dehembre 1609. [foli 131]
- Dijous, a 27 de octubre 1616. [foli 251]
- Diumenge, a 4 de juliol 1621, [foli 365] virey marquès de Tàvara.
- Diumenge, a 1 de maig 1622. [foli 384]
- Diumenge, a 19 de març 1623. [foli 409]
- Diumenge, a 1 de dehembre 1624. [foli 448]
- Diumenge, a 16 de dehembre 1625, [foli 469] virey marquès de Povar.
- Diumenge, a 13 de agost 1628, [foli 241] virey marquès de los Vélez (Porcar, 2012, II: 790).

Evidentment, Porcar va viure els anys més actius de la inquisició valenciana, i això degué marcar, també, la seua percepció que, com hem pogut veure, va ser ben destacada. Fins al punt que, si mirem altres dietaristes del barroc valencià, veurem de seguida la diferència.

Així, mossén Joaquim Aierdi, tot i ser fill d'un familiar del Sant Ofici (Aierdi, 1999: 83), al seu dietari no ens ha deixat quasi cap informació sobre els actes de fe. Potser, també, perquè de la seua extensa obra només ens han pervingut sis anys d'anotacions. En tot cas, no sembla que li hagués destinat massa espai, a tenor del que podem llegir sobre un acte de fe del 1679: "A 5 de nohembre 1679, dumenche, de matí agué acte en Sent Salvador. Y trageren dos dones per echiseres y un home per renegat. Y anaren huit cantors de la Seu ab la espineta y cantaren lo miserere a huit, y lo imne de *Veni Creator Spiritus*" (Aierdi, 1999: 440). I dos dies després, anotà: "*Dos dones asotades per la Inquisició*. A 7 de dits, de vesprada, asotaren les dos dones que trageren a Sent Salvador" (Aierdi, 1999: 440).

No obstant això, Aierdi ens deixa altres notícies referides a l'activitat inquisitorial, al marge dels actes de fe que hem vist en altres autors. Així, a l'abril del 1662 va escriure com

a 11 de dits, a l'eixir de Senta Cathalina Màrtir el doctor Francisco Morales, doctor en drets, fill de Francisco Morales, lo notari, el capturà lo Tribunal de la Inquisició, per sodomita, segons se sabia molt públich en València de ses costums. Y fonch per segona vegada. Y per anar molt malaltís, per una vena que tenia trencada, morí al cap de alguns mesos en la Inquisició. Y li féu nostre Senyor molta mercé a ell y a una filleta

que tenia, perquè és cert, segons molts deien, se aguera vist en machor desdicha (Aierdi, 1999: 220-221).

Pel novembre del 1677, Aierdi anotarà una altra actuació —aquesta, de control ideològic— dels inquisidors valencians:

Eixemplar del tribunal de la Inquisició. A 20 de dits, de matí, es féu una processó dels Borches, que avia resagada, y anà a Sent Domingo. Y en acabar lo Evancheli de la missa que allí es diu, es publicà lo edicte eo cartell de la Inquisició de uns llibres que prohibia el tribunal, que fonch lo edicte eo cartell que es deixà —pochs dies avans— de publicar en la Seu per haver de publicar-ne altre del senyor arquebisbe, y el capítol resolgué que ni hu ni altre es publicàs asta que el senyor arquebisbe y el tribunal se ajustasen. Y per quant ni hu ni altre se havien publicat, es prengué de tenperament que la Inquisició el publicàs este dia en Sent Domingo, perquè en la Seu no es publicàs primer que el del senyor arquebisbe; eixemplar que enchamay se ha vist. Y es posa así per eixemplar, per a el desvenidor, si sucsehís altre cas semblant a este (Aierdi, 1999: 378).

Uns mesos més tard, pel maig del 1678 farà una breu nota sobre un càstig de la Inquisició a un bígam: “*Home, dosents asots per dos mullers.* A 27 de dits, de matí, pegaren dosents asots per lo tribunal de la Inquisició a l’home que-n lo dia quinse dels corrents tragueren a Sent Salvador per dos mullers” (Aierdi, 1999: 395). O, encara, l’actuació del tribunal sobre conflictes jurisdiccionals, que suscita una exclamació menyspreadora d’Aierdi, al final del seu relat:

Va el tribunal de la Inquisició al Remey a traure a frare Enrrich de la presó. A 20 de dits, a migdia, a ocasió de haver posat en la presó y sep el provincial del Remey a frare Enrrich, provincial que havia estat calificador del Sant Offici y predicador del rey, el tribunal de la Inquisició anà y sirià el convent. Y entrant, demanaren per frare Enrrich, y respongueren no sabien ahon estava. Manaren rompre la porta de la selda y no el trobaren. Y comensaren a enviar frares presos a la Inquisició, ab resolució de enviar-los a tots presos fins a que paregués, ab què no faltà qui digué que estava pres. Entraren en la presó y el trobaren en un calaboso. Y havia estat primer en lo sep, ab orde de no parlar-li ningú, de donar-li lo menchar poch y fret, de donar-li lo beure poch y calent. De modo que el tenien de manera que, per forsa, si molt se tardara el tribunal, lo agueren mort. Tragueren-lo y el portaren a casa Enrrich, lo notari, son chermà, allí arrestat per orde del tribunal, y luego tragueren als frares que havien portat presos a la Inquisició. Y buscaren

al provincial y ministre, que se havien ausentat y fochit y encara no havien paregut. Diu-se que la causa de entremetre's lo tribunal de la Inquisició fonch perquè dies avans los senyors inquisidors cridaren al provincial y li digueren com dit frare Enrrich era calificador, y que lo havien menester de ordinari y, així, es servís de tenir-lo prompte per quant lo aguesen menester. Y el provincial els donà paraula y después obrà al contrari, ab què obligà al tribunal a enpenyar-se y fer semblant demostrasió. En fi, són frares! (Aierdi, 1999: 378).

Finalment, del desembre de 1679 és una notícia apuntada per Aierdi, possiblement relacionada amb la pràctica màgica de la recerca de tresors ocults, que també vigilava el tribunal inquisitorial:

Mosén Pere Bellot, pres en la Inquisició. A 14 de dits, a les onse del matí, se'n portaren de la cappella de Sent Sebastià a mosén Pere Bellot, prebere, cappellà machor de Covarrúvies, lo tribunal de la Inquisició en un coche. Y el portaren pres a la Inquisició y li feren escriptió de béns, així en sa casa com en la sachrestieta de Sent Sebastià, de lo que ell tenia allí que era seu, no es sap per què. Sols se digué que per uns thesors que ell en altres buscaven (Aierdi, 1999: 443).

3. Un punt culminant: la descripció de l'acte de fe del 1700 al dietari d'Ortí

Ben probablement és Josep Vicent Ortí i Major el dietarista que ens ha deixat una narració més ajustada i completa del que representava el ritual de tot l'acte de fe, i ja en una data tan avançada com el 1700. El text, per la seua descripció tan detallada i per la crueltat que es pot constatar en el tractament del reu, no va passar desapercebut i ja va estar publicat en dues ocasions al segle XIX.⁸ Més tard, a començaments

⁸ En una publicació ben curiosa, *La Revelación. Revista espiritista*, que es publicava amb caràcter mensual, es va reproduir i comentar —per Antonio del Espino, que sembla més aviat un pseudònim— el fragment d'Ortí que narra l'acte de fe. L'article porta per títol “Un auto de fe” i es va publicar en dos lliuraments (Any III, núm. 8, Alacant, 20 d'agost de 1874, pp. 179-183; i Any III, núm. 9, Alacant, 20 de setembre de 1874, pp. 200-203) i és en la part que actua a manera de pròleg que se'ns indica que “el periódico barcelonés *La Montaña de Montserrat* publicó en mayo de 1868, y con el mismo título que encabeza estas líneas, el artículo siguiente” (p. 180), que conté, de fet, un nou comentari i la transcripció del text d'Ortí que es reproduïx a *La revelación*. A la publicació catalana, l'encarregat de fer la transcripció i l'exegesi va ser Rafael Blasco —tal com signa allà. Sabem, però —gràcies al company Rafael Roca Ricart, que ens ha passat la informació— que aquell nom correspon a Rafael Blasco

del segle XXI, en publicar-se el dietari complet d'Ortí, el vàrem tornar a rescatar (Escartí 2007). Aquella obra d'Ortí, dedicada pràcticament tota al seguiment de la Guerra de Successió des de l'òptica d'un autor proborbònic conté, però, el relat de l'acte de fe que ara reproduïm i que clouria, en certa forma, el cicle de la representació del poder inquisitorial durant el segle XVII.

L'acte de fe en qüestió es va celebrar el dia 5 de desembre del 1700 i va estar destinat a castigar un sol acusat: Enric Garnau —de qui no hem pogut localitzar, fins ara, la documentació generada pel seu procés, potser perduda per a sempre—,⁹ un home acusat d'heretgia que, segurament, a més de seguir certes doctrines dels hugonots francesos, va elaborar tot un sistema de relació amb Déu i on, com es podrà veure pel relat d'Ortí, hi havia més d'una referència al sexe. La combinació, per tant, no podia ser més contrària a la moral que pretenien conservar els inquisidors. L'interés pel protocol i el detall en la descripció de tot el procés —des del judici fins a l'aplicació de la pena de mort de l'acusat, passant per les vestimentes, el recorregut de la processó formada per portar el reu a la foguera, la decoració dels escenaris, etc.— fan, d'aquestes pàgines d'Ortí, un testimoni impagable sobre com eren portats a termini aquells actes de fe, i és per això que el reproduïm tot seguit, malgrat l'extensió considerable:

Domingo, a 5 de deziembre de el presente año 1700, huvo por la mañana un auto general que hizo el Santo Oficio de la Ynquisición, que Dios nuestro señor mantenga y conserve para limpieza de la fee, aumento de el culto divino y extirpación de las heregías. Executóse en la yglesia de el patriarca Santo Domingo y fue en esta forma.

A las nueve de la mañana salió el tribunal de la casa misma de la Ynquisición y todos a pie. Ivan delante los notarios y familiares de el Santo Oficio. Seguíanse los calificadores, entre los quales iva el reo, assitido de varios religiosos y otros ecclesiásticos seculares que le exortavan. Después, los contador, tesorero, secretarios, alguacil y otros oficiales. Y los últimos, los dos ynquisidores: don Diego Muñoz Vaquerizo a la mano drecha, y don Juan de la Torre y Guerau a la izquierda, con sombreros con cordones por debaxo la barba, hasta llegar a la puerta de Santo Domingo, pues entonces dexaron los sombreros y

Moreno, natural d'Oriola i col·laborador de Llorente a *Las Provincias*, on va aparèixer la seua necrològica el dia 4 de juliol de 1884.

⁹ No es conserva, almenys, entre la documentació de la Inquisició a l'Archivo Histórico Nacional, ni en el fons inquisitorial que ens ha pervingut a l'Arxiu Històric de la Universitat de València. Aprofite per agrair l'ajuda en aquesta recerca als investigadors i amics Jacob Mompó Navarro i Albert Toldrà i Vilardell.

tomaron los bonetes; y llevaban colas en los manteos, que las traían en la mano los criados, y estos ivan entre los demás ministros y oficiales inferiores de el tribunal.

El camino fue este: salieron de la Ynquisición y, bolviendo a mano drecha, pasaron por delante la yglesia de el Santo Christo de San Salvador, calle de la Alcudia, Trinitarios descalços, portal de el Cid y plaza de Predicadores. Entraron en la yglesia, observada la misma graduación de acompañamiento, y desde las pilas de agua bendita hasta los bancos de las capillas de San Luis Bertrán y Santo Thomás de Aquino había una valla, para que el concurso de la gente no impidiesse el paso. Y la yglesia estava dispuesta assí: había un santo cruzifixo en el altar mayor, con su docel negro, y estava al pie de el nicho principal de el retablo, donde está la imagen de santo Domingo. Dentro de el coro, baxo de el órgano y enfrente la puerta de los claustros por donde salen las misas había un docel carmesí, con las armas de la Ynquisición. Al pie de el docel había tres sillas de terciopelo negro, delante de las quales una mesa grande que llegava desde la primera hasta la tercer silla, que era la ancharia y latitud de el doçel y estava con su tapete, escrivanía de plata y dos campanillas de lo mismo, una ordinaria en el tamaño y forma, y otra más chiquita. Sentáronse en estas sillas. En la primera inmediata al altar el ynquisidor más antiguo, don Diego Muñoz Vaquerizo; en la segunda el otro ynquisidor, don Juan de la Torre, y en la tercera el dotor y pavordre Miguel Juan Vilar, que tenía en el tribunal la voz de el señor arçobispo. Al lado de estas tres sillas y más lexos de el altar había otra, fuera de el docel y mesa, y aunque también de terciopelo negro igual a las de los ynquisidores y pavordre, pero tan distante que entre ella y la mesa quedava lugar vacío para otra silla, en la qual se sentó don Francisco Descalz, juez de la Real Audiencia. Y adviértase que assí el pavordre Vilar como don Francisco Descalz no fueron en el acompañamiento, sino que esperaron en la sacristía; y al llegar los ynquisidores al coro salieron y se sentaron en los lugares referidos.

Después de la silla de don Francisco se seguían los bancos en que estavan el alguacil mayor, secretarios, tesorero, contador y otros oficiales de el tribunal. Y a la misma puerta de el coro, en un banquillo enfrente de el púlpito, estava sentado el reo. El señor virrey, marqués de Villagarcía, y los jurados estavan en unas tribunas que habían prevenido los mismos ynquisidores y les combidaron a la función.

Dispuestos ya en esta forma, el ynquisidor más antiguo, que era don Diego Muñoz Vaquerizo, tocó la campanilla más pequeña y salió la misa mayor, que la celebraron el padre maestro fray Luis de Blanes, religioso de Santo Domingo. Empezó la música de la yglesia mayor, a 8, la misa, que fue con arpa y sin órgano, la del día, que era la dominica segunda de Adviento, y después de el introito, antes de entonar los

kiries, tocó la campanilla más chiquita el ynquisidor —y supóngase que la tocó siempre el más antiguo. A la voz de la campanilla se sentaron en sus sillas, a la parte de la epístola, el preste y los asistentes, y subieron al púlpito don Josef Fernández de Marmanillo, presbítero de la Real Congregación de San Felipe Neri, doctor en Theología y secretario de la Ynquisición, y el doctor Luys Gozalvo, notario de el Santo Oficio, y este último tenía sobre la barandilla de el púlpito, en la mano drecha, una cruz de plata, cosa de palmo y medio de alta, y en la izquierda un misal, mostrando al pueblo el Santo Christo que ay al principio de el canon.

Dixo el secretario, en breves y discretas razones, cómo —a Dios gracias— jamás había salido de esta ciudad de Valencia heresiarca alguno, y que con dezir españoles ya se suponía ser católicos, añadiendo, para consuelo y gloria singular de nuestra patria, que solo con nombrar valencianos, ya se entendía que eran católicos; y assí, que, pues tanto nos preciávamos de esto, siendo este el título que más nos engrandece, el blasón que más nos ilustra y la seña que más nos distingue de los otros reynos, que en prueba y manifestación de querer defender la fee, levantásemos las manos y fuésemos diziendo lo que él iría apuntando. Alçaron todos los de el auditorio las manos y con gran fervor, christiana edificación y piadosa ternura hizieron la profesión de la fee y detestación de la heregía. Quando el ynquisidor más antiguo vio que ya se había concluydo aquel acto, tocó la mesma campanilla y baxándose de el púlpito subió a él, el padre maestro fray [...] Escuder, religioso de Santo Domingo. Tocó el ynquisidor la campanilla y hizo un sermón de cosa de media hora, incluyendo en ella también la introducción y avemaría; y el assumpto fue ensalzar al Santo Tribunal, corrob[or]ar a los católicos en la fee y probar que sólo la yglesia romana es la verdadera y la que deve seguirse.

Concluyendo el sermón y avisando la mesma campanilla, subió al púlpito don Carlos Albornoz, secretario de la Ynquisición, y publicó los errores de el reo, los quales notaré con brevedad, advirtiéndole que solo he puesto aquellos de que con certidumbre me acordava haver oído, pues para ver la función pude lograr una silla dentro de el coro, y aunque eran muchísimos más los errores y heregías en que el pertinaz reo nuevamente se afirmava, haziendo señas y demostraciones de ratificarse en ellos quando les oía referir, con todo, por no tener fixa certeza de algunos, les he omitido por inciertos.

Llamávase el reo Enrique Garnau, alias fray Mandé de San Romeñ, frayle profeso de una de las varias religiones de el glorioso san Antonio Abad, en Francia. Tenía de edad 32 años; era casado y tenía hijos, porque dezía que todos los religiosos y aun los sacerdotes se podían casar, pues era imposible guardar la castidad sin el matrimonio. Havía nacido católico y lo había sido hasta cosa de unos diez años a esta parte, porque guardando ganado y leyendo las *Epístolas* de san Pablo, dezía

que se le apareció el Espíritu Santo en forma de una serpiente y que le dixo cómo el Padre Eterno le había enviado al mundo por reformador de su ley, para cuyo efeto había determinado establecer una religión de multiplicantes y multiplicantas, poniendo por cabeça de ella y en el lugar de la Virgen Santíssima a su misma madre natural. En cuyo instituto, con la plena autoridad suya, pues dezía que Dios le había constituydo pontífice, permitía libremente lícito el acto torpe y lascivo, excepto en los casados, pues estos habían de contentarse con solo dos mugeres, por lo qual negava la obediencia al papa y culpava ásperamente al rey Christianíssimo de Francia, Luys 14, porque había desterrado de todos sus dominios a los hugonotes y hereges.

Dezía que el Padre Eterno era corpóreo y que tenía pies, manos, cabeza, etc., y que pues los que se presumían de verdaderos católicos no creían esto, ¿por qué pintaban corpóreas sus imágenes?

Negava el inefable mysterio de la Santíssima Trinidad, afirmando sacrílega y bárbaramente que no había más que el Padre Eterno y el Espíritu Santo, porque, ¿cómo había de ser que el Hijo fuese tan eterno a parte como lo es el Padre? En cuya errada consecuencia negava la existencia de Christo en la sagrada Eucaristía y los misterios de la Trinidad y Encarnación, sin creer otra cosa en los artículos de nuestra santa fee que esto: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae*. Y negava los misterios que en lo restante se incluyen.

Dezía que en el *paternoster* había de quitarse aquella cláusula: *et ne nos inducas in tentationem*, pues de ella se infería que Dios puede induzarnos a las tentaciones y a lo malo.

Dezía que el infierno no era eterno, sino como el purgatorio, con la diferencia que a este iban los que tenían sólo pecados veniales y a aquel los que les tenían mortales. De este error infería otro, y era que cada qual podía salvarse en su secta, pues si tenía pecados mortales se iba primero al infierno y, purgando en él sus culpas, después se subía al cielo.

Dezía que después de el Padre Eterno, el Espíritu Santo y los bienaventurados, era el sol la criatura más hermosa y aún más perfeta que el hombre, y a quien, si no hubiera Dios, rendiría adoraciones.

Dezía que los evangelistas y la Sagrada Escritura se contradecían en diferentes lugares, para cuya verdadera y cabal inteligencia quería pasarse a Ginebra a estudiarla.

La cruz de su hábito, que era el tao de san Antonio, la arrojó en un poço, diziendo: “Anda con todos los diablos.” Una medalla que traía de Nuestro Señor y la Virgen, la tiró contra la pared. Unas imágenes de papel, por desprecio, las rasgó. Otras las arrojó entre las inmundicias, y otras las puso en lugar tan indecente que por no ofender los oídos christianos se calló.

Acabó de leerle el proceso el secretario —no ya don Carlos Albornoz, sino don Josef de Marmanillo, que a la mitad, por ser muy largo, subió para descansar—, y al llegar a promulgarse la sentencia, dixo:

—Fallamos, en vista de tan abominables delitos, y constarnos estar bastante legítima y jurídicamente examinados y probados, que se entregue al brazo secular, por miembro infecto y podrido, para que no inficione a los fieles que siguen la verdadera y católica religión, rogando y exortando al excelentísimo señor marqués de Villagarcía, virrey y capitán general de este reyno, y a los ministros de la Real Audiencia usen de su gran piedad.

Concluydo esto, tocó el ynquisidor más antiguo la misma campanilla y baxándose de el púlpito el secretario se levantaron de su silla el juez, don Francisco Descalz —que este fue únicamente el motivo de su asistencia—, y de el banco el alguazil mayor, don Galcerán Anglesola, y este, de orden de el Santo Tribunal, entregó en poder de don Francisco Descalz al reo, tenaz aún en su herético dictamen. Sacáronle de la yglesia los ministros seculares y bolviéndose el alguazil a su asiento, quando ya el pertinaz estava fuera la yglesia, se continuó la misa con la música de la yglesia mayor. Y concluyda su celebración, se bolvieron a la casa de la Ynquisición a pie, por las mismas calles, observando el orden y graduación que se ha referido.

Continuando su curso los ministros seculares, don Francisco Descalz, puesto en un coche, se fue a la torre de Serranos, donde esperaba el magnífico don Donato Sánchez de el Castellar, regente de la Real Audiencia, a quien refirió los delitos que de aquel reo se habían publicado, y substituyendo don Francisco en su lugar al alguazil ordinario, con la asistencia de personas eclesiásticas que ivan exortando al reo, le sacaron por el portal de el Real; y por fuera de los muros, por los portales de San Narcís y Serranos le entraron en su torre y cárcel, en donde el regente le mandó publicar la sentencia, la qual era quemarle vivo si no abjurava la heregía, que en tal caso le darían un garrote y después consumirían en la hoguera su cadáver. Y viendo que aún le durava su rebelde obstinación, le sacaron de la torre y por la calle de Serranos, plaza de San Bartholomé, calle de Cavalleros, portal de Quarte y portal de la Corona, le llevaron al lugar destinado para semejantes castigos, que es la orilla del río, camino de Mislata, antes de llegar a la zud, puesto y partida dicha comunmente el Quemador.

Subieronle a un tabladillo o cadahalso que le estava prevenido. Exortávanle diferentes eclesiásticos con inexplicable fervor, pero permanecía. Quemáronle con unos tizones los pies, las manos, la cara, y le pusieron unos hierros ardiendo en las espaldas, pero no eran estos amagos tan rigurosamente executivos, bastantes a disuadirle sus errores. Estuvo con esta pertinazia desde las 2 horas que llegó hasta las 7 de la misma tarde, en que considerando la justicia inflexible su

duresa, resolvió mandar que diessen fuego al cadahalso, haviéndole todos los religiosos desamparado y dexándole solo para que muriese. Y viéndose ya cercado de llamas y que no le assistía su Dios, que dezía haverle rebelado que no le causaría daño el incendio, y que no llovía de el cielo fuego sobre los que le predicavan, como él discurría, dixo que se quería reduzir, como le asegurassen que con ello se libraría de el infierno, y que les citava desde entonces para el tribunal de Dios, si le engañavan y le hazían seguir alguna religión falsa. Dixéronle que lo que le persuadían era verdad tan católica que todos por defenderla perderían la vida, y que el daño que por ello le sucedería en el otro mundo, todos se ofrezían a padezerle y que cayesse sobre ellos. Quietóse y se reduxo con esto. Mataron con gran presteza la lumbré y empezó a dezir en su idioma francés que pues Christo nuestro señor —que era a quien él bárbaramente negava— había empeñado su palabra eterna de amparar a los pecadores en qualquier hora que arrepentidos llegassen, él, como oveja perdida y que tanto le había ofendido, ya reconocido, aunque tarde, y detestando su error, llegava humilde a sus pies a pedir misericordia. Y junto con estos y otros actos de fee y humildad suplicó al pueblo y concurso que assitia —rogando a Dios le ablandase el corazón— le perdonasse el escándalo y mal exemplo que había dado.

Después de estos y otros señales de contrición verdadera, y de haverse más de hora y media, y reconciliado algunas vezes, haviendo avisado al señor virrey de la novedad, mandó su excelencia que allí mismo le diessen un garrote. Y después de entregar el alma en las manos de Dios, como píamente se cree, según los indicios que mostró de católico, quemaron el cadáver y echaron en el río las cenizas. Función que, empezando a las nueve de la mañana, se concluyó a las diez de la noche.

Dios por su piedad divina nos libre de la fragilidad humana (Escartí, 2007: 69-73).

El detallisme en la descripció de tots els moments i la veracitat dels fets no demana un comentari més extens, ara. En qualsevol cas, podem afirmar que aquell acte de fe degué ser bastant impactant en el seu moment, i un altre dietarista d'aquells anys el va recollir entre les seues anotacions, tot i que de forma molt més concisa. Ignasi Benavent, el qual no destaca per fer anotacions massa detallades, ens deixà, també, el seu testimoni escrit:

Domingo a 5 de deziembre 1700 salió el Santo Tribunal de la Ynquisición al convento de Santo Domingo y celebró auto solemne, sacando a sentencia a Enrrique Carnau, natural de la villa de Burdella, reyno de Francia, frayle de la religión de san Antón, lego, apóstata, pertinaz herege relaxado y protervo en la ley hugonota, calvinista y luterana,

por otro nombre fray Mandet de San Romain. Dicho el introito de la missa, se le predicó un sermón de la protestación de la fe y después se le leyó la sentencia. Y viendo su rebeldía y dureza, le sacaron los ynquizidores fuera la yglessia y a doze pasos le entregaron a la justicia secular. Y de allí le llevaron a la cárcel real, en donde estava la sala criminal. Y luego le llevaron al quemador, asistido de muchos padres y sacerdotes de los más graves, exortándole por ver si se reduciría, pero siempre se estava en sus treze hasta la noche, que ya estava encendida la hoguera, quemándole el verdugo primero con tizones las manos y la cara, y ni por esas. Últimamente, cansados todos de ver su pertinacia, se baxaron del cadahalso y así que vio las llamas y que iva de veras, pidió misericordia y fue absuelto, y dándole garrote fue quemado y hechadas sus cenizas en el río (Esponera & Callado, 77).

La trista i descarnada escena de l'ajusticiament d'aquell francès a València, el 1700, tanca, per ara, el recorregut a les notícies sobre actes de fe conservades en la literatura memorialística valenciana dels segles XVI i XVII. Durant el segle següent i, encara, durant uns anys del segle XIX, a la capital del regne valencià encara es varen celebrar alguns espectacles religiosos com els descrits. Però això ja formaria part d'un altre treball.

Bibliografia

- Aierdi, Joaquim. *Dietari. Notícies de València i son regne (1661-1679)*. A cura de V. J. Escartí. Barcelona: Barcino, 1999.
- Carrasco, Rafael. *Inquisición y represión sexual en Valencia: historia de los sodomitas (1565-1785)*. Barcelona: Laertes, 1986.
- Contreras Contreras, Jaime. "Fiesta y auto de fe: un espacio sagrado y profano." Dins Ettinhausen, H. et al. *Las relaciones de sucesos en España. 1500-1750*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, 1996.
- Esponera Cerdán, Alfonso & Callado Estela, Emilio. *Memoria escrita, historia viva. Dos dietarios valencianos del seiscientos*. València: Ajuntament de València, 2004.
- Escartí, Vicent Josep. *El Diario (1700-1714) de Josep Vicent Ortí i Major*. València: Fundació Bancaixa, 2007.
- Escartí, Vicent Josep. "Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX." *Manuscripts*, 28 (2010), p. 181-205.
- Escartí, Vicent Josep & Ribera, Josep. *El Llibre de memòries de la ciutat de València*. València: Ajuntament de València: 2019.

- Escartí, Vicent Josep. "The treatment of homosexuality in Valencian diaristic literature throughout the late 15th and early 16th centuries." dins Escartí, V. J. (ed.) *Biografies invisibles / Invisible Biographies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2021a, pp. 193-210.
- Escartí, Vicent Josep. "L'homosexualitat en la literatura memorialística valenciana dels segles XV i XVI." Dins Escartí, V. J. (ed.) *Identitats i violències*. Catarroja/Barcelona: Afers, 2021b, pp. 293-316.
- Fenollosa Laguarda, Carles. *L'Autobiografia de Bernat Guillem Català de Valleriola: estudi crític i edició*. Universitat de València: Tesi doctoral, 2019.
- Gacto Fernández, Enrique. "El delito de bigamia y la inquisición española." Dins *Sexo barroco y otras trasgresiones premodernas*. Madrid: Alianza, pp. 127-152.
- González-Raymond, Anita. *Inquisition et société en Espagne*. París. Université de Franche-Comté, 1996.
- Guia Marín, Lluís. "Precedències protocol·làries i poder polític. Algunes dades sobre la conflictivitat valenciana a mitjan segle XVII." Dins Homenaje al doctor Sebastià García Martínez. València: Generalitat Valenciana / Universitat de València, vol. II, pp. 43-54.
- Haliczer, Stephen. *Inquisición y sociedad en el reino de Valencia (1478-1834)*. València. Institució Alfons el Magnànim, 1996.
- Maqueda Abreu, Consuelo. *El auto de fe*. Madrid: Itsmo, 1995.
- Martí Mestre, Joaquim. *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. 2 vols.
- Mompó Navarro, Jacob. "El procés contra el mulat Amador de Molina per sodomia, del 1588." *Scripta. Revista Internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 12 (2018), pp. 34-70.
- Mompó Navarro, Jacob. "La inquisició de València contra Vicent Navarro (1750-1757), Diego Ramírez (1742) i Pedro Navarro (1588), tres casos de bestialisme." *Scripta. Revista Internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 19 (2020), pp. 139-158.
- Mompó Navarro, Jacob. "Baptista Tafolla, Miquel de Morales i Joan Ximenes. Violència, amistat, criminalitat i amor. Joc de contrastos d'un triangle amorós del darrer terç del segle XVI." *Scripta. Revista Internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 15 (2020), pp. 38-54.
- Mompó Navarro, Jacob. "amistad, deseo y prostitución: el caso de Luis Ramón y Carlos Charmarinero." Dins Escartí, V. J. & Roca, R. (eds.). *En los márgenes de la historia: marginales y minorías*, Saragossa: Pórtico, 2021a, pp. 189-210.

- Mompó Navarro, Jacob. "The Inquisition against Friar Miquel de Morales, Trinitarian of Sant Bernat Monastery in Alzira (1574)." Dins Escartí, V. J. (ed.) *Biografies invisibles/Invisible Biographies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2021b, pp. 211-224.
- Moreno, Doris. "Cirios, trompetas y altares: el auto de fe como fiesta." *Espacio, tiempo y forma. Serie IV. Historia Moderna*, 10 (1997), pp. 143-171.
- Moreno, Doris. "Cadalsos y pelícanos. El poder de la imagen inquisitorial." *Historia Social* 74 (2012), pp. 107-124.
- Llinares Planells, Àlex. "Una aproximació microhistòrica a la bigàmia femenina en el Regne de València." *Scripta. Revista Internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 13 (2019), pp. 159-174.
- Peña Díaz, Manuel. "El auto de fe y las ceremonias inquisitoriales." Dins *Ritos y ceremonias en el mundo hispánico durante la Edad Moderna*. Huelva: Universidad de Huelva, 2002, pp. 245-260.
- Porcar, Pere Joan. *Coses evengudes en la ciutat y regne de València. Dietari (1585-1629)*. A cura de J. Lozano. València: Universitat de València, 2012. 2 vols.
- Rojas Vila, Carlos. *Auto de fe*. Sant Sebastià: Bermingham, 2003.
- Sòria, Jeroni. *Dietari*. A cura de F. de P. Momblanch. València: Acció Bibliogràfica Valenciana, 1960.
- Toldrà i Vilardell, Albert. *El monstre. Les presons de la Inquisició de València*. València: Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, 2021.
- Valda, Joan Baptista de. *Llibre de les assistències i funcions*. A cura de V. J. Escartí i A. López Quiles. València: Ajuntament de València, 1998.
- Ventura, Jordi. *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*. València: Eliseu Climent, 1978.
- Vich, Àlvar i Dídac de. *Dietario valenciano (1619-1632)*. A cura de F. Almarche Vázquez i S. Carreres Zacarés. València: Acción Bibliográfica Valenciana, 1921.

